

*Ταυτότητες στο αμφιθέατρο.
Αγορά, υπαλληλία και διανοήση : συμβολή
στη συζήτηση για τον πανεπιστημιακό
δάσκαλο με αφετηρία το έργο του
καθηγητή Π. Τερλεξή.*

*Γεωργία Γούγα #, Ιωάννης Καμαριανός **

Περίληψη

Σκοπό της μελέτης αποτελεί η συμβολή στη συζήτηση για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των αναδυόμενων ταυτοτήτων στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της ταυτότητας του ακαδημαϊκού δασκάλου, ανιχνεύοντας την πολυπλοκότητα της καθημερινής ζωής στο αμφιθέατρο και τη σημασία και τις επιπτώσεις της οργανωτικής ρύθμισης. Τελικά, υποθέτουμε πως η κατανόηση της σημασίας της οργανωτικής ρύθμισης (ή απορύθμισης) είναι κομβική και για την διαχείριση των ταυτοτήτων σε εποχή οικονομικής κρίσης .

Λέξεις κλειδιά: Ανώτατη Εκπαίδευση, κρίση, ακαδημαϊκή ταυτότητα

Δρ. Κοινωνιολογίας , ΤΕΙ Αθήνας.

* Αν. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών.

I. Εισαγωγή: μετασχηματισμοί υπό κρίση

Η Η αλλαγή και η μετεξέλιξη του ρόλου του πανεπιστημιακού δασκάλου όπως και συνολικότερα η κοινωνική διάσταση και ιδιαίτερα η κοινωνική σημασία του πανεπιστημιακού θεσμού, αποτελούν σημαντικούς άξονες των σύγχρονων αναλύσεων στα πεδία της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πολιτικής (Scott, 2000; Fuller, 2009).

Η ανάγκη μελέτης της μετεξέλιξης του ρόλου του ακαδημαϊκού δασκάλου ως μέρους της στρατηγικής στιγμής της ακαδημαϊκής σχέσης την οποία στα πλαίσια αυτής της μελέτης ονομάζουμε 'αμφιθέατρο', γίνεται ακόμη επιτακτικότερη λόγω της οικονομικής κρίσης. Συγκεκριμένα, με επίκεντρο τη μελέτη της μεταλλαγής της ακαδημαϊκής ταυτότητας, θεωρούμε ότι ο σχετικός προβληματισμός εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των ερευνών για την κοινωνική διάσταση και σημασία του χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης και συνδέεται, με τα πεδία της μελέτης των προτεινόμενων προγραμμάτων σπουδών, με τη μελέτη των συνθηκών σπουδών αλλά και τη σύνδεση με την κοινωνία και την εργασία (Κυπριανός 2016; Kladis 2006).¹

Ιδιαίτερα στο ελληνικό συγκείμενο, η ακαδημαϊκή σχέση και η ακαδημαϊκή ταυτότητα δοκιμάζονται υπό το βάρος της χρηματοοικονομικής κρίσης με έντονα ορατές τις συνέπειες στα πεδία των προγραμμάτων σπουδών που αναπροσαρμόζονται, των συνθηκών σπουδών που υποβαθμίζονται και της σχέσης της σπουδής με την εργασία που απομακρύνεται (Αλεξάκης 2011; Kiprianos, et all 2011).

Είναι άλλωστε κοινός τόπος στην σχετική βιβλιογραφία πως η πρόσφατη κρίση χρέους, οδηγώντας συνολικά το κοινωνικό κράτος σε συρρίκνωση, απογύμνωσε το ελληνικό πανεπιστήμιο αναδεικνύοντας τις δομικές του αδυναμίες. Κατά την οπτική μας, το υπό μελέτη φαινόμενο ουσιαστικά αφορά σε κρίση θεσμικής ταυτότητας κατά

¹ Για περισσότερα σχετικά με την κοινωνική διάσταση του Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης δεξ: Κυπριανός Π. Η μαγεία του Πτυχίου. Αθήνα: Βιβλιόραμα, Scott, P. (2000). *Higher Education Re-formed*. London: Falmer Press και Kladis, D. (2006). «The Social Dimension of the Bologna Process: Principles and Concepts». *Bologna Handbook, Supplement I*. September 2006. Editors EUA and RAABE Academic Publishers.

την οποία τα ελληνικά πανεπιστήμια πιάστηκαν να αναπτύξουν συγκεκριμένες μορφές ρυθμιστικής λογικότητας.

Ιδιαίτερα, στον ελληνικό ακαδημαϊκό και ερευνητικό χώρο οι αναλύσεις είναι επικεντρωμένες στην σημασία των επιπτώσεων της χρηματοοικονομικής κρίσης και της υποχώρησης του ευρωπαϊκού κράτους πρόνοιας. Βέβαια οι αναλύσεις αυτές αποτελούν σημαντικό κοινό τόπο και των μελετητών του Ευρωπαϊκού χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης καθώς τα νέα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα επηρεάζουν σημαντικά την δυναμική του Ευρωπαϊκού αλλά και του Ελληνικού χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (Stamelos & Kavasakalis 2015: 34-36; Yang 2003; Giroux 2002).

Έτσι, υπό το πρίσμα της Βεμπεριανής σκέψης με επίκεντρο τη βούληση του κοινωνικού υποκειμένου και την κοινωνική συνθήκη, η μελέτη της σημασίας του μετασχηματισμού του ρόλου του ακαδημαϊκού δασκάλου συμβάλλει στην συζήτηση για την ανάλυση και ερμηνεία των μεταβολών που προκλήθηκαν υπό την πίεση της χρηματοοικονομικής κρίσης, καθιστώντας ορατό ένα δίπολο διαδικασιών της ανώτατης εκπαίδευσης όπου από τη μία η εργαλειακότητα καθίσταται δομικό χαρακτηριστικό της διαχείρισης της γνώσης και της επικοινωνίας στην καθημερινή πρακτική ενώ από την άλλη ενισχύεται το διακύβευμα για μια εκπαιδευτική διαδικασία ως κοινωνικο-πολιτικό αγαθό. Είναι ενδεικτικό της σημασίας του αγαθού πως σύμφωνα με τα καταστατικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, η εκπαιδευτική διαδικασία είναι σημαντική για την δημοκρατική συνύπαρξη και την κοινωνική συνοχή.

II. Η σημασία της μελέτης: Μεθοδολογία και σκοποθεσία

Εάν προσπαθούσαμε να ορίσουμε την αφετηρία των διαδικασιών που προσδιόρισαν την πορεία που σήμερα ονομάζουμε 'ρήξη με την μεγάλη εκπαιδευτική έρευνα' αυτή θα ήταν η κρίση των ύστερων '70. Πιο συγκεκριμένα στην ελληνική βιβλιογραφία οι συζητήσεις για την κρίση του ελληνικού Πανεπιστημίου έχουν την αφετηρία του στις προηγούμενες δεκαετίες (Κυπριανός 2016). Είναι όμως ιδιαίτερα ενδιαφέρον πως πριν περίπου από μια δεκαετία (2006), ο Δ. Κλάδης συνυπογράφει στο πρόλογο του συλλογικού τόμου με τίτλο «Η μεταρρύθμιση του ελληνικού Πανεπιστημίου», τη θέση περί πολύπλευρης κρίσης του ελληνικού Πανεπιστημίου. 'Μια κρίση νομιμοποίησης απέναντι στη κοινωνία, μια κρίση ταυτότητας...'» (Κλάδης, Κοντιάδης και Πανούσης 2006:11). Έτσι εδώ και δεκαετίες στη συζήτηση για τον

Ελληνικό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης κυριαρχούν όροι όπως κρίση, μεταρρύθμιση, εκσυγχρονισμός, αλλαγή. (Κλάδης, Κοντιάδης και Πανούσης 2006; Δαμανάκη, Κουλαϊδής κ.ά. 2006).

Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια με τη δημοσιοποίηση από το ΥΠΟΠΑΙΘ (21 Ιουνίου 2006) προσχεδίου πρότασης για 'αλλαγές του θεσμικού πλαισίου' στη δομή και λειτουργία των ελληνικών Α.Ε.Ι.² Τις χρονιές αυτές των έντονων διεργασιών για την Ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση θα σημαδέψουν οι φοιτητικές διαμαρτυρίες αλλά και οι απεργίες των διδασκόντων. Οι εικόνες αυτές μπορούν να συνδεθούν αναλυτικά και να ερμηνευτούν συγκριτικά με τις εικόνες των Γάλλων και των Άγγλων φοιτητών, οι οποίοι αντιδρούσαν, σε αρκετές περιπτώσεις μαζί με τους καθηγητές τους, για τις εξελίξεις στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Άλλωστε οι διαμαρτυρίες αυτές όπως και οι ανάλογες στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, αποτέλεσαν το κομβικό ζήτημα στο πλαίσιο των γενικότερων προβληματισμών για την εξέλιξη του ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. (The Guardian 29/1/2011).

Η χρηματοοικονομική κρίση και η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, με τις παρεπόμενες επιπτώσεις του στον πυλώνα της εκπαίδευσης, επιφέρει μεταξύ άλλων και μια ιδιαίτερη επανανοηματοδότηση των όρων που αφορούν στη συζήτηση για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Βέβαια, στην περίπτωση της Ελλάδας, η μεταρρύθμιση του πεδίου της Ανώτατης Εκπαίδευσης δεν είναι απλώς ζήτημα πολιτικής και σύγκλισης με τον υπόλοιπο Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης αλλά αποτελεί ζήτημα δημοσιονομικής επιβίωσης. Από την άλλη, αναλυτές και διανοούμενοι όπως ο J. Habermas θα προσδιορίσουν το ζήτημα της κρίσης χρέους ως πρόβλημα ευρωπαϊκό, που αφορά στην ποιότητα και στη κοινωνική συνοχή των δυτικών κοινωνιών (Habermas 1984; Staats 2004).

Υπό αυτή τη συνθήκη είναι σημαντικό να μην περιοριστούμε σε μια οικονομική θεώρηση του φαινομένου, καθώς η σύλληψη και διαχείριση των διαδικασιών που συμβαίνουν στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία υπό την πίεση των επιπτώσεων της κρίσης χρέους, αντανακλούν καθημερινότητες καθώς σχηματίζουν την οργανωτική και την γνωσιακή σχέση και συνεπώς αποτελούν μια συνεχή ερευνητική πρόκληση για την ελληνική και τη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

² Εδώ θα θέλαμε να σημειώσουμε τον όρο *αλλαγές* και όχι *αλλαγή* του θεσμικού πλαισίου.

Συμπερασματικά, βασικό άξονα της σύγχρονης συζήτησης για το μετασχηματισμό των ταυτοτήτων στο αμφιθέατρο, αποτελεί η θέση πως είναι ορατές οι άμεσες οικονομικές επιπτώσεις στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθώς η υποχώρηση του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους σήμαινε συνολικές περικοπές, οι οποίες θέτουν ζητήματα βιωσιμότητας του θεσμού. Από την άλλη όμως θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη του επαναπροσδιορισμού της δυναμικής του πεδίου με σκοπό την κατανόηση της νοηματοδότησης των μεταλλαγών ή των επικείμενων ρυθμίσεων της ακαδημαϊκής θεσμικής κουλτούρας.

Θεωρούμε πως η επικέντρωση αυτή είναι δυνατό να οδηγήσει στην ανάδειξη των οργανωτικών λογικών προσδιορισμού τόσο των θεσμικών πρακτικών όσο και των υποκειμενικών δράσεων, υλοποιώντας την Βεμπεριανή προϋπόθεση σύνδεσης της βούλησης του κοινωνικού υποκειμένου με την αντικειμενική συνθήκη με ανάλογες κατανοήσεις και στρατηγικές αναφορικά με την κοινωνική διάσταση και τη σημασία του θεσμού.

Έτσι, για την επίτευξη της παραπάνω σκοποθεσίας θα επιχειρήσουμε καταρχήν να συγκρίνουμε σχετικά ρυθμιστικά κείμενα ενώ στη συνέχεια χρησιμοποιώντας το θεωρητικό πλαίσιο του του Steve Fuller (2009) για μια κοινωνιολογία του πανεπιστημιακού δασκάλου³, θα επιχειρήσουμε να συνδέσουμε πτυχές της μετεξέλιξης της ταυτότητας του πανεπιστημιακού δασκάλου με αφετηρία το έργο και τις θέσεις του Π. Τερλεξή. Η επισήμανση χαρακτηριστικών του Ν. 1268/82 και η επιλογή συγκεκριμένων θεματικών στο έργο του Τερλεξή θα μας επιτρέψουν να κατανοήσουμε δομικά χαρακτηριστικά της μετεξέλιξης του Λόγου της οργάνωσης του ελληνικού Πανεπιστημίου ως τις μέρες μας. Στην ανίχνευση της εξέλιξης σημαντικών χαρακτηριστικών της κουλτούρας του ελληνικού Πανεπιστημίου θα μας ενισχύσει και η συγκριτική θεώρηση των παρατηρούμενων μέχρι χθες αξιακών κατηγοριών με αυτές τις αξιακές κατηγορίες που ανιχνεύονται στην πρόσφατη προσπάθεια μεταρρύθμισης που επιχειρήθηκε με το Ν.4009/11.

Η συγκριτική αυτή προσπάθεια θεωρούμε πως μπορεί να αποτελέσει τη βάση ενός γόνιμου προβληματισμού για την μεταλλαγή των ταυτοτήτων που συλλειτουργούν στην στρατηγική ακαδημαϊκή στιγμή που ονομάσαμε 'αμφιθέατρο'.

³ Για περισσότερα δες : Fuller Steve (2009). *The Sociology of Intellectual Life*. London:Sage.

Βέβαια στην προσπάθεια αυτή δεν είναι δυνατό να μην συνυπολογίσουμε τις επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης στο πεδίο της εκπαίδευσης.⁴

Πιο συγκεκριμένα θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε υποκειμενικές επιλογές και δομικές επιταγές με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την ποιότητα του πανεπιστημιακού θεσμού. Αφετηρία της ανάλυσης, στη συζήτηση των δομικών και οργανωτικών στοιχείων του θεσμού θα αναζητήσουμε στα ρυθμιστικά κείμενα των νομικών πλαισίων 1268/82 και 4009 /11. Θεωρούμε πως η συγκεκριμένη σύνδεση του υποκειμενικού της ακαδημαϊκής δράσης και της δομικής επιταγής, μπορεί να διευκολύνει την ανίχνευση δομικών χαρακτηριστικών και ανάδειξης αξιακών κατηγοριών και στη συνέχεια να οδηγήσει σε υποθέσεις κατανόησης των επιλογών μορφοποίησης του θεσμού του ελληνικού πανεπιστημίου.

III. Ρύθμιση και απορρύθμιση: από το Ν. 1268/82 στο Ν. 4009/11.

α. Ανίχνευση οργανωτικών χαρακτηριστικών του ελληνικού Πανεπιστημίου όπως ανιχνεύονται στο Ν. 1268/82.

Μέσα από την ανάλυση περιεχομένου των αξόνων των δύο νομικών πλαισίων θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε αξιακές κατηγορίες, ιδιαίτερα χαρακτηριστικές για τα συγκεκριμένα οργανωτικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν σημαντικές πτυχές της οργανωτικής κουλτούρας του ελληνικού Πανεπιστημίου.

Ο Νόμος Πλαίσιο 1268/82 (ΦΕΚ Α87 19820716, 16.07.1982) αποτέλεσε γέννημα του αιτήματος για εκδημοκρατισμό του ελληνικού Πανεπιστημίου. Η αλλαγή και ο εκδημοκρατισμός ήταν τα κυρίαρχα αιτήματα του ελληνικού κοινωνικο-πολιτικού πεδίου ιδιαίτερα μετά το 1974. Η αλλαγή δεν ήταν μόνο το κυρίαρχο οργανωτικό πρόταγμα αλλά ουσιαστικά υπήρξε το σημαίνον και το σημαϊνόμενο όσων συνέβαιναν και όσα η ελληνική κοινωνία επιθυμούσε να συμβούν μετά το 1974. Έτσι, ανάλογες του συγκεκριμένου κοινωνικο-ιστορικού συγκείμενου ήταν και οι βασικές αρχές που επηρέασαν καθοριστικά το ελληνικό Πανεπιστήμιο.

⁴ Για περισσότερα δεξ: Ιωάννης Καμαριανός και Γεωργία Γούγα (2016), "Αμφιθέατρο υπό κρίση: Η υπό οικονομική κρίση ρύθμιση του χώρου της Ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης", σε Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Πρακτικά του Πέμπτου Συνεδρίου της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα, σελ. 199-208.

Χαρακτηριστικά είναι τα κείμενα για τη σύνδεση του νομικού πλαισίου με τις κοινωνικές δυναμικές της συγκεκριμένης κοινωνικο-ιστορικής στιγμής.

Έτσι ως σημαντικό μέλημα του νομοθέτη του 1268/82 (κεφάλαιο Α' «Γενικές Αρχές»): προβλέπεται πως η Ανώτατη Εκπαίδευση ως διαδικασία αποτελεί “αποστολή πέρα από την παραγωγή της γνώσης” και “συντείνει στη διαμόρφωση υπεύθυνων ανθρώπων με επιστημονική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συνείδηση παρέχοντας τα απαραίτητα εφόδια που θα εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για επιστημονική και επαγγελματική σταδιοδρομία”.

Στο κανονιστικό αυτό κείμενο του Ν. 1268/82 η κοινωνική και πολιτική διάσταση του αμφιθεάτρου ως διαδικασία και σχέση νοηματοδοτείται αξιακά σύμφωνα με όσα είδαμε ότι ανίχνευε ο πανεπιστημιακός δάσκαλος στο κοινωνικό και πολιτικό συγκείμενο.

Συμπερασματικά μέσα από τα παραπάνω, είτε αναλύοντας το συγγραφικό έργο είτε μελετώντας το θεωρητικό κείμενο, είτε αναδεικνύοντας το ρυθμιστικό κείμενο (στην περίπτωση αυτής της μελέτης τον Ν.1268/82 ως ενδεικτικό της κουλτούρας της οργάνωσης) προκύπτουν συλλήψεις της ερευνητικής και διδακτικής διαδικασίας στο Πανεπιστήμιο για τα συμβαλλόμενα μέρη, όπου η ακαδημαϊκή ταυτότητα προσδιορίζεται, όχι ως πεδίο όπου λαμβάνει χώρα μια διαδικασία παραγωγής γνώσης, αλλά κυρίως ως μια διαδικασία νοηματοδότησης και δράσης μέσα από την έρευνα και τη διδασκαλία.

β. Η Χρηματοοικονομική κρίση και ο 4009/11

Παρά την κοινή –επιστημονική και πολιτική- αποδοχή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής σημασίας του εκπαιδευτικού πεδίου για την ελληνική κοινωνία, η εκπαίδευση αποτέλεσε μαζί με το πεδίο εφαρμογών πολιτικής της υγείας το σημαντικότερο χώρο-στόχο των δράσεων συρρίκνωσης όπως αυτές σχεδιάστηκαν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF). Στη βάση των προτάσεων είναι η νεοφιλελεύθερη οπτική (McSherry 1992), σύμφωνα με την οποία τα αίτια του προβλήματος αφορούν στις εσωτερικές δομές της οικονομίας των χωρών. Η οπτική αυτή, την οποία συμμερίζεται και το Δ.Ν.Τ., επικεντρώνεται στα λάθη των πολιτικών που εφαρμόστηκαν από τις υπερχρεωμένες χώρες. Όπως δείχνουν τα εμπειρικά δεδομένα η υποβάθμιση αυτών των δύο βασικών λειτουργιών του κοινωνικού

κράτους, της Εκπαίδευσης και της Υγείας, προέρχεται από την ιδιωτικοποίηση, την ελαχιστοποίηση των επενδύσεων και την μείωση των χρηματοδοτήσεων (Wilson & Wise 1986). Η διεθνής βιβλιογραφία για τις επιπτώσεις των πολιτικών του Δ.Ν.Τ. (IMF), ιδιαίτερα στα πεδία της Υγείας και της Παιδείας είναι αποκαλυπτική (Stuckler & Basu 2009, Armijo & Faucher 2002). Ο Glassman επικεντρώνει αναλυτικά στη περίπτωση της Ταϊλάνδης, όπου η οικονομική έκρηξη συνέβη αρχικά στα 1995-1996.

Στις περιπτώσεις αυτές το οικονομικό βάρος πέφτει στις οικογενειακές στρατηγικές (Logan & Mengisteab 1993). Σύμφωνα ακόμη με σημαντικούς μελετητές οι επιλογές αυτές έχουν ζημιογόνα αποτελέσματα τόσο για στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό πεδίο. Κατά τους Buchmann & Hannum (2001) η υποβάθμιση ιδιαίτερα ζωτικών κοινωνικών λειτουργιών όπως η εκπαίδευση δεν είναι μόνο κοινωνικά, αλλά και οικονομικά ζημιογόνα.

Συμπερασματικά, σε τομείς όπως η Εκπαίδευση και η Υγεία το κοινωνικό υποκείμενο καθίσταται πλέον πελάτης/καταναλωτής, ενώ το δυναμικό management αναδεικνύει με επίταση τα ζητήματα της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας με κριτήριο την λογική της Αγοράς (Ball 2008).

Η κυρίαρχη επιδιωκόμενη λειτουργία είναι η ευελιξία προσαρμογής στις μεταβολές της Αγοράς. Η τελική ικανότητα ευελιξίας παράγει και τον τελικό βαθμό αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας.

Οι εκπρόσωποι των διαφορετικών αντικρουόμενων συμφερόντων που προτείνεται να συμμετέχουν στην πανεπιστημιακή διοίκηση μετατρέπονται σε α-ιστορικές, α-χρονικές, α-κοινωνικές/οικονομικές «αναγνωρισμένες προσωπικότητες» από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Υπάρξεις, που αν υφίστανται θέτουν σε άμεση αμφισβήτηση την έννοια της «διακυβέρνησης» (αποτελεσματικής ή μη).

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορούμε να κάνουμε σχετικά με τη οικονομική στήριξη του θεσμού. Σύμφωνα με το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο, τα ελληνικά Α.Ε.Ι. επιχορηγούνται από το Κράτος για την εκπλήρωση της αποστολής τους. Έχουν την ευθύνη της διαχείρισης των πόρων που προέρχονται τόσο από την κρατική επιχορήγηση όσο και από την περιουσία τους.

Ριζικά διαφοροποιημένες από τις ρυθμίσεις του Ν.1268/82 ήταν οι ρυθμιστικές προτάσεις του νόμου 4009/11, καθώς οι τελευταίες επανεννοιολογούν την οικονομική αυτοτέλεια της Ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης ως χρηματοδότηση επί προγραμματικών συμφωνιών. Η σχετική ρύθμιση χαρακτηρίζεται και σε αυτό το

σημείο κατά κύριο λόγο από την υποχώρηση του Κράτους χωρίς όμως να είναι σαφές το πλαίσιο της εξεύρεσης των πόρων. Πιο συγκεκριμένα, οι προτάσεις της συγκεκριμένης ρύθμισης καταλήγουν να είναι ουσιαστικά μια αγωνιώδης προσπάθεια δραστικών περιορισμών της δημόσιας χρηματοδότησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Όσον αφορά τα λειτουργικά έξοδα των ιδρυμάτων, αυτά προβλεπόταν να περιοριστούν με την προτεινόμενη δραστική μείωση των ιδρυμάτων και με τη συμπίεση του τακτικού προϋπολογισμού τους. Είναι ενδεικτικό πως ήδη κατά το έτος 2009-2010, η μείωση ήταν της τάξεως του 30%.

Ο άξονας κλειδί των νέων εξελίξεων όπως αποτυπώνεται στα σχετικά κείμενα του Ν. 4009/2011 είναι η υποκειμενική επιλογή και ευελιξία. Προτείνονται συνεπώς προγράμματα σπουδών με «ακαδημαϊκή οργάνωση που διευκολύνει την ελευθερία μετακίνησης μεταξύ διαφορετικών προγραμμάτων σπουδών, γνωστικών αντικειμένων και ιδρυμάτων της χώρας, με ακαδημαϊκά κριτήρια και με δυνατότητα παρακολούθησης αναγνωρισμένων περιόδων σπουδών σε ιδρύματα του εξωτερικού».

Ακόμη, οι βραχυχρόνιες επιμέρους συμβάσεις επιλογής και η χάραξη υποκειμενικών διαδρομών, όπως για παράδειγμα η εκπαίδευση μέσα από τρίχρονα ή και συντομότερα προγράμματα σπουδών, καθιστούν τις σύντομες και αποκομμένες εργαλειακές υποκειμενικές στρατηγικές ως τις κυρίαρχες αφηγήσεις του κοινωνικού (Balias et al. 2011). Πιο συγκεκριμένα, η διάσπαση και η μεταβολή της γραμμικής αφήγησης ως συνεχούς συνεκτικής μετάβασης από βαθμίδα σε βαθμίδα στον εκπαιδευτικό χώρο καθίσταται μια πραγματικότητα. Σύμφωνα με το Ν. 4009/11, ο σπουδαστής καλείται να χαράξει μόνος του στο χώρο αυτό τις διαδρομές του και να αναπτύξει τις στρατηγικές του, σύμφωνα προφανώς με την ικανότητά του ή το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό του κεφάλαιο.

Συμπερασματικά, από τη συγκριτική αναφορά στα παραπάνω αξονικά σημεία των δύο ρυθμίσεων προκύπτει πως σταδιακά επιχειρείται μία ρυθμιστικού τύπου διαφοροποίηση της οργανωτικής θέσμισης και κουλτούρας, η οποία κατά την άποψή μας δεν αφορά στην απελευθέρωση από τα δεσμά του γραφειοκρατισμού, αλλά με αυτή επιδιώκεται η μετάβαση προς ένα χώρο όπου υλοποιούνται σε διαφοροποιημένο κανονιστικό περιβάλλον ημικρατικές, ιδιωτικές και εθελοντικές δράσεις και συμβάσεις με κυρίαρχο οργανωτικό λόγο αυτό της αγοράς σε πλέγματα ευελιξίας.

Τελικά, η κρίση χρέους ως επιβολή των προτεραιοτήτων της Αγοράς σε βάρος των πολιτικών και κοινωνικών αναγκών των κοινωνικών υποκειμένων και του δημοκρατικού πολιτικού πεδίου είχε ως άμεση συνέπεια και το τέλος των συνεκτικών, γραμμικών, μεγάλων αφηγήσεων (Γούγα & Καμαριανός 2011).

Σε αυτό το πλαίσιο ευελιξίας το κυρίαρχο κανονιστικό διακύβευμα δεν αποτελεί η γνώση, αλλά αναδεικνύεται το ζήτημα της επαγγελματοποίησης των σπουδών. Έτσι, το 'αμφιθέατρο' προσδιορίζεται όχι ως χώρος που λαμβάνει χώρα μια διαδικασία παραγωγής γνώσης, αλλά κυρίως μια διαδικασία επαγγελματοποίησης .

Τελικά τα συμμετέχοντα υποκείμενα εξελίσσουν δυναμικά την επαγγελματική τους ταυτότητα. Υπό το πρίσμα της καθημερινής ζωής στο αμφιθέατρο η υποχώρηση του κράτους σημαίνει για τον ακαδημαϊκό και ένα νέο πλαίσιο στη διαμόρφωση των συνθηκών έρευνας και διδασκαλίας. Έτσι, η επαγγελματοποίηση οδηγεί τους πανεπιστημιακούς δασκάλους στην υιοθέτηση 'υβριδικών ταυτοτήτων', όπου ο ικανός οικονομικός σχεδιασμός και διαχείριση των ζωτικών πόρων οφείλει να συνδυάζεται με την ακαδημαϊκότητα και την ακαδημαϊκή πολιτισμική παράδοση (Scott, 1995& 2000; Αγγελόπουλος 2014).

IV. Ο πανεπιστημιακός δάσκαλος η υβριδική επαγγελματική ταυτότητα και η εκπαιδευτική πρακτική στο αμφιθέατρο: αγορά, υπαλληλία και διανόηση.

Για Κάνοντας μια σύντομη και σε συγκεκριμένους άξονες ανάλυση των δύο κανονιστικών κειμένων που επιλέχθηκαν για τη ρυθμιστική τους σημασία προκύπτουν δύο βασικές κατηγορίες με ιδιαίτερη αξία για την συνολική κουλτούρα της οργάνωσης του ελληνικού Πανεπιστημίου. Από τη μία η ρύθμιση του 1268/82 και από την άλλη η πιο πρόσφατη ρύθμιση του 4009/11. Και οι δύο αυτές ρυθμίσεις επιλέχθηκαν ως σημαντικές των μεταλλαγών τόσο στο εσωτερικό του Ελληνικού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης όσο και ως ενδεικτικές του κοινωνικοπολιτικού συγκείμενου. Από τη μια τόσο η επιβολή της γραφειοκρατικής γραμμικότητας της κεντρικής εξουσίας (N.126882) όσο και από την άλλη (N.4009/11) οι πρόσφατα κυρίαρχες μετανεωτερικές αποκομμένες αφηγήσεις, οδηγούν σε μεταλλαγή και αναδιαμόρφωση ταυτοτήτων στο πεδίο του αμφιθέατρου.

Ιδιαίτερα, οι μετά την κρίση κυρίαρχες αφηγήσεις δεν θέτουν μόνο την αδυναμία σχεδιασμού των ερευνητικών δράσεων με κοινωνικό προσανατολισμό λόγω της

μείωσης των χρηματοδοτήσεων, αλλά αφορούν ουσιαστικά τον εργαλειακό χαρακτήρα της εκπαιδευτικής πρακτικής στο αμφιθέατρο, καθώς οι μεταβαλλόμενες ταυτότητες ενσωματώνουν, όπως είδαμε, την αλληλεξάρτηση της επιστημονικής δράσης με το management και τον τεχνο-γραφειοκρατικό ορθολογισμό, παράγοντας τελικά οργανωτική κουλτούρα (Τερλεξής 1999).⁵

Ενδεικτικές των παραπάνω είναι οι δράσεις του ακαδημαϊκού προσωπικού. Χαρακτηριστική του κλίματος πριν την εφαρμογή του Ν. 1268/82 είναι η διεισδυτική και αναλυτική γραφή του πανεπιστημιακού δασκάλου. Γράφει ο Π. Τερλεξής στον πρόλογο του *Πολιτικοί Προσανατολισμοί και Κοινωνική Αλλαγή* (1976)⁶ στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1975: “Εδώ και λίγο καιρό κάτι φαίνεται να αλλάζει: ένας αέρας ζωογόνος και ανανεωτικός φαίνεται να φυσάει τόσο στον ακαδημαϊκό χώρο όσο και σε εξωπανεπιστημιακούς κοινωνικοπολιτικούς κύκλους που ασκούν επιρροή στον επιστημονικό χώρο”.

Αναστοχαστικά ένας από τους συγγραφείς του Νόμου 1268/82 θα γράψει στα 2014: “*Λειτουργήσαν μέσα στο γενικότερο κοινωνικό και πολιτικό κλίμα της εποχής που είχε διαμορφώσει έναν άνεμο αλλαγής σε όλο το εύρος των εκφάνσεων και των λειτουργιών της κοινωνίας. Και αυτό το κλίμα δεν υπήρξε κάτι που εμφανίστηκε στιγμιαία και αποτυπώθηκε στις εκλογές του 1981*”.(Κλάδης 2014, σ. 177):

Ακριβώς αυτός είναι ο προβληματισμός του πανεπιστημιακού δασκάλου. Τον Π. Τερλεξή απασχολεί η ελευθερία και η ελευθερία των ιδεών. Αυτή είναι η έλλειψη που προτάσσει και τον παρακινεί στα γραπτά του 'τουλάχιστον στο σημείο που θα επέτρεπε στις κοινωνικές επιστήμες να θέσουν τις βάσεις “στον ελεύθερο στοχασμό”

⁵ Η διαπλοκή επιστήμης και management αποτελούν το κεντρικό πυρήνα σύγχρονου διεπιστημονικού προβληματισμού. Για περισσότερα δες την ενδελεχή μελέτη του Π. Τερλεξή (1996). *Διευθυντικές Ολιγαρχίες: Γραφειοκρατία, Κράτος και Κοινωνική Οργάνωση*. Αθήνα, Παπαζήσης.

⁶ Την ίδια εποχή ο Π. Τερλεξής ως Διευθυντής του Ινστιτούτου Πολιτικής Επιστήμης του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών συγγράφει και δημοσιεύει *Το Πολιτικό Σύστημα* (1973), *Οικονομία και Δημοκρατία* (1973), *Αυταρχικός Άνθρωπος Ψυχολογική και Κοινωνική βάση της κοινωνικής συμπεριφοράς* (1975), *Πολιτική κοινωνικοποίηση* (1975), *Πολιτικοί προσανατολισμοί και κοινωνική αλλαγή* (1976), *Πολιτική Συμμετοχή στο Σύγχρονο κράτος* (1976), *Πολιτισμολογία* (1976), *Μαρξιστική Κοινωνιολογία* (1978), και τις σημαντικές μελέτες του για την Εξωτερική Πολιτική, την Κύπρο, το Κυπριακό και το Αιγαίο.

(Τερλεξής 1975 σ. viii). Ο άξονας της προβληματικής της ελευθερίας του στοχασμού ενυπάρχει ιστορικά στη σκέψη του ακαδημαϊκού δασκάλου, ενώ εμφανίζεται και στις ανάλογες συζητήσεις για την ρυθμιστική σημασία νομικών κειμένων για τον ελληνικό και όχι μόνο χώρο ανώτατης εκπαίδευσης. Η σημασία που δίνουν οι σημαντικότεροι διανοητές του αιώνα και ειδικότερα ο Max Weber καταδεικνύει τον διαχρονικό χαρακτήρα της προβληματικής της ελευθερίας στο ‘αμφιθέατρο’⁷.

Πιο συγκεκριμένα, στο έργο του Max Weber η ελευθερία και ιδιαίτερα η ελευθερία σκέψης και επιλογής είναι κεντρικός άξονας προσανατολισμού. ⁸ Για τον Τερλεξή είναι ακόμη ιδιαίτερα σημαντική η εσωτερική εγκυρότητα του επιστημονικού πεδίου καθώς ο διανοούμενος ακαδημαϊκός αναζητά τόσο την εσωτερική εγκυρότητα του επιχειρήματος όσο και την εξωτερική εγκυρότητα του εντοπισμού και ανάλυσης του κοινωνικού και πολιτικού φαινομένου στο πεδίο (Τερλεξής 1975α) ⁹.

Πιο συγκεκριμένα με την ρύθμιση του Ν. 1268 η οργανωτική κουλτούρα και ιδιαίτερα η ρυθμιστική ποιότητα της σχέσης που το ‘αμφιθέατρο’ αναπτύσσει με τον τοπικό διοικητικό μηχανισμό, αλλά και την κεντρική διοίκηση (Υπουργείο Παιδείας , Οικονομικών κ.ά.) ως μέρος της λειτουργίας του ελληνικού Πανεπιστημίου, είναι σημαντική για την ποιότητα των ταυτοτήτων.

⁷ Ενδεικτικά για τη σκέψη του Max Weber αναφορικά με το πεδίο του Πανεπιστημίου δεσ: Max Weber (1974) *Max Weber on Universities: the power of the state and the dignity of the academic calling in Imperial Germany*. (Shils Ed. Μτφρ). University of Chicago Press: Chicago.

⁸ “*Lehrfreiheit und Lernfreiheit*”, θα επιμείνει ο Max Weber στην ομιλία του προς τους μεταπτυχιακούς του φοιτητές στο πανεπιστήμιο του Μονάχου το 1918, όπως αυτή καταγράφηκε στο πόνημα του Γερμανού διανοητή “*Wissenschaft als Beruf*,” (Η επιστήμη ως επάγγελμα). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (1922). Tubingen,: σσ. 524-555.

⁹ Η σκέψη αυτή του πανεπιστημιακού δασκάλου θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη σήμερα ως πλαίσιο τόσο ανάλυσης όσο και εκπαιδευτικής διαχείρισης της ‘μετα-αλήθειας « στο αμφιθέατρο. Για τον προβληματισμό δεσ: Φωτόπουλος Ν., Γούγα Γ. , Καμαριανός Ι. (2018). “Η κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης την εποχή της μετα-αλήθειας”, *3^ο πανελλήνιο συνέδριο Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης*. Κύπρος.

Στη σχέση αυτή του ακαδημαϊκού με την κανονικοποίηση και τη ρύθμιση αναδεικνύεται ο γραφειοκρατικός νόμος ως αναλυτικό πρίσμα (Τερλεξής 1988, σσ.97-140). Με την μελέτη του αυτή ο Τερλεξής λίγα χρόνια μετά την εφαρμογή του Νόμου Πλαισίου μέσα στον οποίο και ο ίδιος λειτουργεί -και μάλιστα σε θέσεις εξουσίας- δεν προτείνει μια νοηματική κατασκευή, αλλά ένα χρήσιμο μεθοδολογικό για την ανάλυση ενός τρόπου κοινωνικής ρύθμισης.

Υπό αυτό το πρίσμα η μελέτη του πανεπιστημιακού θεσμού και της οργάνωσής του αποκτά νέα νοήματα, ως μέρος μια συνεκτικής και γραμμικής αφήγησης του Διευθυντικού Κράτους, καθώς η σχέση Πανεπιστημίου- πανεπιστημιακού και κρατικής παρέμβασης νοηματοδοτείται ως δικαιοπολιτική πρακτική (Τερλεξής 1996). Αντίστοιχα είναι χαρακτηριστικό και ενδιαφέρον πως ο Max Weber παρά την οικονομική του εξάρτηση από το γερμανικό κράτος ως πανεπιστημιακός, δεν σταματά να βρίσκεται σε μια συνεχή διαμάχη, με το ρόλο του ως πανεπιστημιακού, ώστε με όπλο το λόγο του και τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά του εργαλεία να αντιμάχεται με τα άρθρα του σε επιστημονικά περιοδικά και δημοσιεύσεις αλλά και στις εφημερίδες την ακαδημαϊκή ακεραιότητα του πανεπιστημιακού διανοούμενου απέναντι στο γερμανικό Υπουργείο Παιδείας το οποίο αντιμετώπιζε το Πανεπιστήμιο ως μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής. Ο Weber χωρίς κλυδωνισμούς κάνει δράση την ακαδημαϊκή του αυτονομία, όντως ο ίδιος πανεπιστημιακός υπό την κρατική ρύθμιση (Weber (Shils) 1974 ; Fuller 2009, p. 110).

Στο ξεμάγεμα του κόσμου (1999, σ. 360-440) -στον πρώτο τόμο, από τους τρεις του σημαντικότερου έργου του για τον Max Weber- ο Π. Τερλεξής θα εντάξει την κρίσιμη διάκριση της μαρξιστικής πράξης από την βεμπεριανή δράση, υιοθετώντας ταυτόχρονα στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα την προσωπική παρέμβαση με όπλο την πανεπιστημιακή του ιδιότητα. Έτσι, συχνά ο ίδιος χρησιμοποιούσε τα ΜΜΕ και τη δημόσια σφαίρα αλλά και το χώρο της τοπικής πολιτικής καθιστώντας όπως έγραφε, την ακαδημαϊκή δράση κοινωνική και κυρίως πολιτική στη συνάντηση της ταυτότητας του πανεπιστημιακού με τη συλλογική νοηματοδότηση. (Τερλεξής 1999, σ.438).

Η θέση αυτή συνδέεται άμεσα και αναδεικνύει ένα διαχρονικά σημαντικό προβληματισμό που αφορά στον Χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης διεθνώς. Είναι σημαντικό πως στη γραφή αυτή του Weber, ο Steve Fuller (2009) θα στηρίξει την συζήτηση για τον ρόλο του ακαδημαϊκού ως Academic Fool και θα αναρωτηθεί για τα

όρια ανάμεσα στην ακαδημαϊκή υπαλληλία από την μία και την οικονομική εξάρτηση και το ρόλο του ακαδημαϊκού στο πλαίσιο του πανεπιστημιακού θεσμού από την άλλη. Στο πυρήνα του ερωτήματος ο Fuller αναρωτιέται αν το εξαρτημένο από την αναπαραγωγή Πανεπιστήμιο έχει ακόμη την δυνατότητα παραγωγής της αυτόνομης σκέψης (Fuller 2009).¹⁰

Υπαλληλία και διανοήση ως οργανωτικά χαρακτηριστικά δεν παρουσιάζονται ‘καθάρá’ και μεμονωμένα, αλλά στη διασύνδεση και στη συστημική οργανωτική πολυπλοκότητα. Έτσι, τα γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά της γραμμικής συνέχειας της οργάνωσης (και του Πανεπιστημίου ως οργάνωσης) ήδη από τη δεκαετία του ‘70 βρίσκονται σε συνεχή αμφισβήτηση από το λόγο της αγοράς (Ball, 2008; Barton & Walker, S. 1984 ; Beck, Giddens & Lash, 1994).

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της επένδυσης και της οικονομικής αποδοτικότητας νοηματοδοτούν την κοινωνική σημασία της έρευνας και του Πανεπιστημίου ευρύτερα, καθιστώντας την αξιακή σχέση με την οικονομική σφαίρα ρυθμιστική και για την πανεπιστημιακή σπουδή. “Η αγορά αποτέλεσε έναν τόπο προνομιακής εμπειρίας και παραγωγής λόγου που νοηματοδοτεί τις σύγχρονες πρακτικές της διακυβέρνησης” θα γράψει ο Γάλλος διανοητής M. Foucault ερμηνεύοντας και τις σχετικές νοηματοδοτήσεις δράσεων στο πεδίο του αμφιθεάτρου (Foucault, 2012: 292).

Η σύγχρονη και ιδιαίτερα έντονη, όπως δείχνουν πρόσφατες μελέτες αμφισβήτηση της αξίας του εκπαιδευτικού αγαθού ως δημόσιου, κοινωνικά και πολιτικά, είναι αρχικά αποτέλεσμα έλλειψης πόρων ή /και αδυναμίας εξασφάλισης των αναγκαίων για την επιβίωση, που τελικά οδηγεί στην απαξίωση και σε ορισμένες περιπτώσεις την αύξηση της πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης (Κονιόρδος κ.ά 2016). Η αξία της εκπαίδευσης αμφισβητείται και η σημασία της αντικαθίσταται από την εξειδικευμένη κατάρτιση και τη μαθητεία ως σημαντικό διακύβευμα των οικογενειακών στρατηγικών. Χαρακτηριστικά είναι όσα καταγράφει η έρευνα για τους Neets¹¹ Τελικά, σήμερα οι βραχυχρόνιες επιμέρους υποκειμενικές συμβάσεις

¹⁰ Ανάλογους προβληματισμούς ανιχνεύουμε και στην ελληνική ακαδημαϊκή σκέψη. Ενδεικτικά δες τη μελέτη του Ι. Πυργιωτάκη (2010). “Πανεπιστήμιο και ιδεολογία της αγοράς: Η μετεξέλιξη του πανεπιστημίου στη σύγχρονη κοινωνία. ” *Βήμα των κοινωνικών Επιστημών*. τευχ. 59. σσ.41-58.

¹¹ Για περισσότερα δες : Κονιόρδος Σ., Γ. Καμαριανός, Κ. Τσιούμης, Α. Χριστοδούλου, Π. Πανδής & Χ. Ζάγκος. (2016). “Οι Neets στην Ελλάδα: Κοινωνικά χαρακτηριστικά, εκπαίδευση και προφίλ δεξιοτήτων”. Στο Ν. Παπαδάκης Ν., Κυρίδης Α. & Φωτόπουλος

επιλογής και η χάραξη υποκειμενικών διαδρομών, καθιστούν τις σύντομες και αποκομμένες εργαλειακές υποκειμενικές στρατηγικές και την δομική επιταγή ως τις κυρίαρχες αφηγήσεις του ακαδημαϊκού πεδίου (Balias, Kamarianos et al. 2016).

Τα παραπάνω είναι δυνατόν να ανιχνευθούν στη σχηματοποίηση του ελληνικού πανεπιστημιακού χώρου όπως διαμορφώνεται υπό το βάρος της χρηματοοικονομικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο των ρυθμίσεων που επιχειρήθηκαν με το κανονιστικό πλαίσιο του Ν. 4009/2011 και ιδιαίτερα υπό το βάρος των συνολικών οικονομικών δυσκολιών και αδυναμιών, η διοικητική λειτουργία επιχειρήθηκε να αποσυνδεθεί από τον κρατικό έλεγχο και να επαναπροσδιοριστεί στη σύνδεσή της με δείκτες αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας.

Η εισαγωγή της νέας σύλληψης διοίκησης έγινε αιφνίδια, ενώ ως ποιότητα σύλληψης της διοίκησης και της συμμετοχής, αυτή ήταν ριζικά αντίθετη από τις υπάρχουσες. Είναι σημαντικό εδώ να παρατηρήσει κανείς ότι οι παρατηρούμενες μεταβολές έχουν εποικιστεί από την εμπορική διάλεκτο των επιχειρηματικών συναλλαγών, γεγονός το οποίο, αφενός παραπέμπει στο νοητικό τρίπτυχο «ιδιωτικοποίηση – παγκοσμιοποίηση - διεθνοποίηση», αφετέρου, εντάσσει εμφανώς στο θεωρητικό σχήμα «κράτος – αγορά - κοινωνία (συνεπώς εκπαίδευση)» τη λογική των κυρίαρχων νέο-φιλελεύθερων πολιτικών (Σταμέλος, 2013).

Ακόμη σημαντική για την ποιότητα των αναπτυσσόμενων σχέσεων σε επίπεδο οργανωτικής κουλτούρας και λόγου θεωρούμε την μισθολογική πρόβλεψη για το ακαδημαϊκό προσωπικό. Έτσι, είναι χαρακτηριστικό του πνεύματος των πρόσφατων ρυθμίσεων (2011) το γεγονός ότι το ακαδημαϊκό «προσωπικό» μεταβάλλεται σε ιδρυματικό προσωπικό με ατομικές συμφωνίες με το ίδρυμά του και με ελάχιστο εγγυημένο μισθό από το κράτος.

Σχετικά με το μισθολογικό κόστος η στόχευση είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ελάττωσή του. Αυτό επιδιώκεται με πέντε τρόπους: α) με τη δραστική μείωση των μισθών των εν ενεργεία πανεπιστημιακών (το κράτος θα εγγυάται ένα «ελάχιστο μισθού»), β) με το πάγωμα των προσλήψεων, γ) με τις μαζικές αποχωρήσεις εντός των επόμενων λίγων ετών χωρίς τις αντίστοιχες αντικαταστάσεις, δ) με τις

N. (2016). (Επιμέλεια). *Νέα Γενιά και Neets στην Ελλάδα της Κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος*. Αθήνα: Σιδέρης, σσ. 109 – 138.

συγχωνεύσεις ιδρυμάτων και Τμημάτων και τέλος, ε) με τη δημιουργία μιας μεγάλης αναλώσιμης μάζας λεκτόρων νέας γενιάς τροφοδοτούμενης από υποψήφιους διδάκτορες και μετα-διδάκτορες, με μικρό έως ελάχιστο μισθολογικό κόστος και χωρίς δυνατότητα εξέλιξης, οι οποίοι θα στελεχώνουν διδακτικά τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών.

Η διαδικασία της επαγγελματοποίησης όπως την περιγράφεται στο Ν. 4009/11 έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο στην υποκειμενική αφήγηση της καθημερινής ζωής στο Πανεπιστήμιο όσο και στη διαμόρφωση της θεσμικής υπόστασης των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και της τελικής διαμόρφωσης του Χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης στο σύνολό του.

Έτσι, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, στον νέο αυτό κοινωνικό τύπο, οι «εργάτες» της γνώσης και τα επαγγέλματα που ασκούν, καλούνται να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται και η εννοιολόγηση κάποιων όρων, που συνδέονται με την παραγωγικότητα των εργατών της γνώσης, όπως αυτός της επαγγελματοποίησης.

Η 'στατικότητα' και η 'ασφάλεια της γραμμικότητας', το μοντέλο επαγγελματοποίησης που μέχρι χτες είχαμε υιοθετήσει στα πλαίσια της γραμμικότητας της δυτικής νεωτερικότητας, αποδομείται και η στατικότητα της διαδικασίας -η οποία από θεσμική καθίσταται υποκειμενική- εξαρτάται από την ικανότητα αφήγησης της επαγγελματοποίησης που το ίδιο το υποκείμενο αναλαμβάνει .

Είναι φανερό πως το κοινωνικό υποκείμενο καλείται να προσδιορίσει μια δική του μικρο-αφήγηση για την εκπαιδευτική του πορεία ανάλογη των εξαρτήσεων και των δυνατοτήτων του να κινηθεί κοινωνικά και κυρίως οικονομικά. Οι ευρύτερες οικονομικές δυνατότητές του να συλλάβει την καλύτερη για το ίδιο οικονομική προοπτική ζωής θα καθορίσουν και την σύλληψη του κοινωνικο-πολιτικού περιβάλλοντος (Hermet 2011).

Η γραμμικότητα και το δεδομένο αντικαθίστανται από το νετερμινισμό της μεταβλητότητας. Από το παραπάνω σχόλιο γίνεται φανερή η σημασία και η διαδικασία της νομιμοποίησης της απορρύθμισης. Πιο συγκεκριμένα, υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής ανάλυσης της οργάνωσης, η μεταβλητότητα ως πεδίο απορρύθμισης της ακαδημαϊκής ταυτότητας και διαδικασίας ως εργασιακής σχέσης, δεν είναι μόνο οικονομικό φαινόμενο, αλλά κοινωνικό και κυρίαρχα βιοπολιτικό, με τη

Φουκωϊκή σημασία του πολιτικού. Οι προβλέψεις του νομοθέτη του Ν. 4009/11 για την ακαδημαϊκή ελευθερία και το μισθολογικό είναι ενδεικτικές.

Συμπερασματικά, το βάρος της οικονομικής κρίσης σε Ελλάδα και Ευρώπη καλύπτει και νομιμοποιεί τη μεταλλαγή του οργανωτικού λόγου των ακαδημαϊκών πρακτικών, με αφετηριακό πεδίο την απορρύθμιση. Πιο συγκεκριμένα, τα Πανεπιστήμια πιέζονται υπό το βάρος των παθολογιών της δυτικής νεωτερικότητας και της κυριαρχίας του εργαλειακού λόγου της Αγοράς να απορυθμίσουν τη συμβολιακή σχέση τους με την κοινωνία, υιοθετώντας λογικές δράσης από το κυρίαρχο πεδίο της οικονομίας, το οποίο όμως και αυτό κλυδωνίζεται από την απουσία ρύθμισης ικανής να παράξει εμπιστοσύνη.

Αντίστοιχα στο αμφιθέατρο οι υποκειμενικές στρατηγικές, έχουν να αντιμετωπίσουν την έλλειψη πόρων, αλλά και την αύξηση του κόστους που 'η επαγγελματοποίηση' των σπουδών εισάγει, ενώ το Κράτος υποχωρεί και νέες οργανωτικές μορφές αναδύονται.

Η σύγκριση των ρυθμιστικών κειμένων του Ν. 1268 και του Ν. 4009 που επιχειρήσαμε αναδεικνύει τις σχετικές διαφοροποιήσεις. Ακόμη η σύγκριση καθιστά ορατή την επίδραση του κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος.

Στο κείμενο του Ν. 4009 αντανακλώνται οι επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης και η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, με τις παρεπόμενες επιπτώσεις του στον πυλώνα της εκπαίδευσης. Η απορρύθμιση γίνεται ορατή στα επιφαινόμενά της:

- την δυναμική και ευέλικτη επαναανομηματοδότηση των όρων που αφορούν στη πολλαπλότητα των στρατηγικών (δομικών και υποκειμενικών) που αναδύονται,
- την πολλαπλότητα και την πολυσημία των πολιτικών - και όχι την πολιτική- που παράγονται για την Ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση.

V. Αντί συμπεράσματος: οι μετασχηματισμοί της επαγγελματικής ακαδημαϊκής ταυτότητας ως ποιοτικά χαρακτηριστικά της προοπτικής των σύγχρονων δημοκρατικών κοινωνιών

Η Αντί συμπεράσματος στα πλαίσια αυτής εδώ της παρουσίασης αναδεικνύουμε την ταυτότητα του πανεπιστημιακού-διανοούμενου αλλά και την εκπαιδευτική σχέση

στο αμφιθέατρο ως μια διάδραση ουσιαστικά θεσμική, επιστημονική και κανονιστική, ο έλεγχος της οποίας θα καθορίσει τις αφηγήσεις της επόμενης μέρας . Η σχετική αλλαγή για το Πανεπιστήμιο έχει αρχίσει σε βάθος δεκαετιών. Τα υποκείμενα προσαρμόζονται, μέσα από τη συμμετοχή σε αυτές τις διαδικασίες συνεργάζονται και ανταποκρίνονται στις εκάστοτε απαιτήσεις (Zaharia & Gibert, 2005: 31-32).

Από τη σύγκριση των ρυθμιστικών κειμένων 1268/82 και 4009/11 προκύπτουν δύο ριζικά διαφορετικές συλλήψεις της ερευνητικής και διδακτικής διαδικασίας στο πανεπιστήμιο για τα συμβαλλόμενα μέρη σε μια στρατηγική στιγμή που ονομάζουμε 'αμφιθέατρο'.

Ποιος είναι όμως ο ρόλος του διανοούμενου, του ακαδημαϊκού, μπροστά στη δομική επιταγή; Ο προβληματισμός αυτός οδηγεί σε δύο νέες προοπτικές για τη συζήτηση. Η μία αφορά στη θεσμική πτυχή της σχέσης στο αμφιθέατρο και η άλλη στο τι κάνουν ή τι μπορούν να κάνουν τα ίδια τα υποκείμενα για να αντιμετωπίσουν τον οικονομικό νετερμινισμό ή την απορρύθμιση και να προσδιορίσουν με την επιλογή τους την όποια επιθυμητή δράση.

Εδώ η δράση διανοούμενων όπως του Π. Τερλεξή είναι πολύτιμα σημαντική για το μελετητή της κρίσης, των ρυθμίσεων, των μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στον Χώρο της Ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης. Σε αυτή την καθημερινή πρακτική, η ρύθμιση και τα επιμέρους οργανωτικά χαρακτηριστικά παρουσιάζονται σύμμεικτα. Παράγοντες όπως ο χώρος, ο χρόνος αλλά και η ποιότητα δράσης, θα προσδιορίσουν το πλαίσιο λειτουργίας, επιβάλλοντας στον μελετητή να αναγνωρίσει τα κυρίαρχα οργανωτικά χαρακτηριστικά του μείγματος των λόγων λειτουργίας και όχι να ορίσει τη ακαδημαϊκή δομή και το λόγο λειτουργίας με μια προκρούστεια πρακτική. Άλλωστε, σε κάθε οργάνωση και πολύ περισσότερο στην εκπαιδευτική όπου η ανθρώπινη επαφή και επικοινωνία είναι το ζητούμενο, η τυπική ρύθμιση συνυπάρχει άρρηκτα με την άτυπη σχέση.

Η ζωή στο πανεπιστημιακό αμφιθέατρο δεν είναι τόσο δημιουργική ή και ενδιαφέρουσα, όσο ίσως κάποιοι νομίζουν. Δεν είναι άλλωστε αμελητέα και η κριτική που ασκείται για την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα του ελληνικού Πανεπιστημίου. Ένός δημόσιου θεσμού για τον οποίο τελικά σε επίπεδο κεντρικής εξουσίας δεν επιφυλάσσεται ούτε πολιτική στρατηγική ούτε και οικονομική προοπτική. Τι είναι όμως αυτό που καθιστά τόσο ισχυρές και ικανές τις ατομικές δράσεις και τις δομικές αξιολογήσεις;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα επιχειρήσαμε να θέσουμε στο επίκεντρο της μελέτης πέρα από τα θεσμικά κείμενα, -σημαντικά για την ποιότητα του θεσμικού λόγου– αλλά και πτυχές του βιώματος και της γραφής του πανεπιστημιακού ως κοινωνικού υποκειμένου. Είναι χαρακτηριστικό πως από αυτήν την οπτική αναδεικνύεται ως σημαντικός ο άξονας της ακαδημαϊκής ελευθερίας.

Εδώ ο ακαδημαϊκός δάσκαλος Π. Τερλεξής φαίνεται να ακολουθεί τη βεμπεριανή σύλληψη της ‘αξιολογικής ουδετερότητας’ συνεπής στην πρακτική της ανάδειξης της δικής του υποκειμενικής θέσης και ιδεολογικής κατασκευής, καθώς ο ίδιος εκτίθεται βιογραφικά για να αναδείξει την κριτική ερμηνεία της θεωρίας και της πράξης του και μέσα από αυτή τη διαδικασία να οδηγήσει κριτικά και τους επόμενους μελετητές όχι μόνο στη κατανόηση, αλλά στη συμμετοχή στην κατασκευή της οργάνωσης (Τερλεξής 1999α, σ 237-289).

Η οπτική αυτή μας οδηγεί δε και σε μια ακόμη βεμπεριανή συζήτηση για τη σημασία και τις ορίζουσες της σημασίας του βιωματικού παραδείγματος.

Για παράδειγμα στο έργο του Π. Τερλεξή εμπεριέχεται η πρόσκληση για την ακαδημαϊκή εμπειρία. Συνδέει δηλαδή, τη θεωρία με τη καθημερινή ζωή και την καθημερινή δράση στην τοπική κοινωνία και στο ‘αμφιθέατρο’. Έτσι η συζήτηση για το Πανεπιστήμιο αφορά στην καθημερινή ζωή και συνδέεται άμεσα με την υποκειμενική επιλογή. Στη καθημερινή ζωή στο αμφιθέατρο ο ακαδημαϊκός δάσκαλος αποκτά τη δυνατότητα να ανιχνεύει το λόγο της οργάνωσης, προσδιορίζοντας την ακαδημαϊκή σχέση ως κοινωνική δράση.

Αναζητώντας όπως είδαμε ο Π. Τερλεξής, κατ’ αναλογία με τον M. Weber, τα όρια της ακαδημαϊκής ελευθερίας οδηγεί τη σχέση με την οργάνωση σε στάση ζωής και τη συνδέει άμεσα με την υποκειμενική δράση.

Συμπερασματικά, η συζήτηση και ο προβληματισμός για το ελληνικό Πανεπιστήμιο έχει ιστορικό χαρακτήρα. και δεν αποτελεί μόρφωμα των τελευταίων χρόνων, αλλά είναι αποτέλεσμα μιας κοινωνικοπολιτικής ιστορικότητας, μιας πορείας που διαμορφώθηκε τόσο δομικά όσο και υποκειμενικά σε άμεση σύνδεση με το κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον του.

Τελικά, η μεταλλαγή των ταυτοτήτων στο πεδίο της καθημερινής ζωής στο αμφιθέατρο αποτελεί μια σχέση αλληλεξάρτησης που καθιστά την εκπαιδευτική πρακτική μια δράση σημαντική για την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά της οργάνωσης. Η ακαδημαϊκή ταυτότητα μετασχηματίζεται υπό το βάρος της

χρηματοοικονομικής κρίσης με έντονα ορατές τις συνέπειες στα πεδία των προγραμμάτων σπουδών που αναπροσαρμόζονται, των συνθηκών σπουδών που υποβαθμίζονται και της σχέσης της σπουδής με την εργασία που απομακρύνεται.

Η διαχρονική συζήτηση για τα χαρακτηριστικά του ρόλου του ακαδημαϊκού δασκάλου συμβάλλει στη μελέτη για την κοινωνική σημασία του θεσμού, αναδεικνύοντας ένα δίπολο διαδικασιών στην ανώτατη εκπαίδευση όπου από τη μία η εργαλειακότητα καθίσταται δομικό χαρακτηριστικό της διαχείρισης της γνώσης και της επικοινωνίας στην καθημερινή πρακτική, ενώ από την άλλη ενυπάρχει και διατυπώνεται συνεκτικά το ερώτημα για την ακαδημαϊκή ελευθερία. Το ερώτημα είναι σαφές, δεν αφορά μόνο το ρόλο του δασκάλου ούτε περιορίζεται στη σχέση του αμφιθεάτρου, αλλά αποτελεί ένα διακύβευμα που τελικά θα ορίσει την εκπαιδευτική διαδικασία ως κοινωνικο-πολιτικό αγαθό, αφού, σύμφωνα τόσο με τα καταστατικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, όσο και από τη σκοπιά σημαντικών μελετητών των δυτικών κοινωνιών, οι μετασχηματισμοί στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για την δημοκρατική συνύπαρξη και την κοινωνική συνοχή.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αγγελόπουλος, Γ. (2014) Πολιτικές προώθησης της διεπιστημονικότητας: προς μια τυπολογία της διεπιστημονικότητας στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πάτρας.
- Αλεξάκης, Μ. (2011). Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και Ελλάδα: Ευκαιρία για μια νέα μεταπολίτευση. Στο Κονιόρδος Σ. και Μ. Αντωνοπούλου (επιμ.). *Ελληνική Κοινωνία 1975-2010. Μετασχηματισμοί, Ανακατάξεις, Συγκρούσεις*. Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας. Αθήνα: 21-30.
- Armijo, L. E., Faucher, P. (2002). We have a consensus: Explaining Political Support for market reforms in Latin America. *Latin American Politics and Society*, 44, (2), pp. 1-40.
- Altbach P. G., P. J.Gumport, and O.Berdahl (2011). *American Higher Education in the Twenty-First Century*. Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Ball, S. (2008). *The education debate*. London: Policy press.
- Balias St., Kamarianos I., Kyprianos P. and Stamelos G. (2016). *University Economy and Democracy: transformations and challenges. The case of Greece*. Lambert Academic Publishing.
- Barton, L. Walker, S. (1984). *Social Crisis and Educational Research*. London: Croom Helm.
- Beck, U. Giddens, A. Lash, S. (1994). *Reflexive modernization*, London: Polity Press.
- Buchmann, C. Hannum, E. (2001). Education and Stratification in Developing Countries: A Review of Theories and Research, *Annual Review of Sociology*, 27, pp. 77-102.
- Γούγα Γ. και Ι. Καμαριανός (2006). Διαχείριση και εκπαίδευση: Εκπαιδευτικές πρακτικές και γραφειοκρατική λογική. *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών* 11: 159-184.
- Γούγα Γ. και Ι. Καμαριανός (2011). Κοινωνιολογική θεωρία, Κοινωνική πολιτική και η κρίση χρέους: Αναιρώντας τη νομοτέλεια. Στο 4^ο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνικής Πολιτικής, *Ο ρόλος της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα*. Αθήνα: ΕΕΚΠ.,: 1-14. [on line]. Ανακτήθηκε από: http://www.eekp.gr/media/files/conf_4_sessions/fakelos4/arxeio4.3.pdf.
- Γούγα Γ. και Ι. Καμαριανός (2015). Η εκπαιδευτική έρευνα στον καθρέφτη της Χρηματοοικονομικής κρίσης: προς μια βιοπολιτική της εκπαιδευτικής έρευνας. Στο Θάνος Θ., *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg. σσ . 310-317.
- Δαμανάκη Μ., Β. Κουλαΐδης, Κ. Βαρουφάκης, Γ. Καλογήρου και Ν. Παπαδάκης. (2006). *Το πραγματικό και το κεκτημένο. Το πανεπιστήμιο σε μετάβαση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Γκιούρας Θ., (2005) *Max Weber: Οικονομία και Κοινωνία: Κοινωνιολογικές Έννοιες*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Foucault M., (2012). *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής . Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Fuller St. (2009). *The Sociology of Intellectual Life*. London:Sage.
- Guardian The (εφ). (29/1/2011). *Student Protesters target NUS president, Tuition Fees*, p.25.
- Giroux, H. (2002). Neoliberalism, Corporate Culture, and the Promise of Higher Education: The University as a Democratic Public Sphere. *Harvard Educational Review*. 72, (4) : 425-464.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Reason and the rationalisation of society* (v.1 & v. 2), Oxford: Polity Press.
- HEPNET. (2011). *Study of the Greek Higher Education*. [on line] Available: <http://hepnet.upatras.gr/>. [Ανακτήθηκε 24/7/2015].
- Jongbloed B., J. Enders and C. Salerno (2008). Higher education and its communities: Interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education*, 56 (3), 303 – 324.
- Καμαριανός Ι. Γ. Γούγα (2016), "Αμφιθέατρο υπό κρίση: Η υπό οικονομική κρίση ρύθμιση του χώρου της Ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης", σε Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Πρακτικά του Πέμπτου Συνεδρίου της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα, σελ. 199-208.
- Kladis, D. (2006). «The Social Dimension of the Bologna Process: Principles and Concepts». *In* EUA (2006). *Bologna Handbook, Supplement I*. EUA and RAABE Academic Publishers.
- Κλάδης, Δ. (2014) Μεταρρυθμίσεις και αντιμεταρρυθμίσεις στα ελληνικά πανεπιστήμια (1974 -2014). Συνδέοντας την πολιτική με τις κοινωνικές δυναμικές. *Academia*. 4, (1): 154-199.
- Κλάδης, Δ. (2012). *Διοίκηση των πανεπιστημίων. Δημοκρατία ή/και Αποτελεσματικότητα*. *Academia*. 2, (1): 6-29.
- Κλάδης Δ., Ξ. Κοντιάδης και Γ. Πανούσης. (2006) (επιμ.) *Η Μεταρρύθμιση του Ελληνικού Πανεπιστημίου*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κλάδης Δ. (2000). *Η διακήρυξη της Μπολώνιας και η πορεία από την Μπολώνια στην Πράγα*. Αθήνα: Υ.Π.Ε.Π.Θ.
- Κυπριανός Π., (2016) *Η μαγεία του Πτυχίου*. Βιβλιόραμα: Αθήνα.
- Kiprianos P., I. Kamarianos, G. Stamelos and St. Balias. (2011). Market and the higher european educational policies: when the markets fail-the case of Greece. *Revista Educação Skepsis*, n. 2, (I) <http://academiaskepsis.org/revistaEducacao.html>.

- Κονιόρδος Σ., Γ. Καμαριανός, Κ. Τσιούμης, Α. Χριστοδούλου, Π. Πανδής & Χ. Ζάγκος. (2016). Οι Neets στην Ελλάδα: Κοινωνικά χαρακτηριστικά, εκπαίδευση και προφίλ δεξιοτήτων. Στο Ν. Παπαδάκης Ν., Κυρίδης Α. & Φωτόπουλος Ν. (2016). (Επιμέλεια). *Νέα Γενιά και Neets στην Ελλάδα της Κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος*. Αθήνα: Σιδέρης, σσ. 109 – 138.
- Logan I. B., Mengisteab K (1993). IMF-World Bank Adjustment and Structural Transformation in Sub-Saharan Africa, *Economic Geography*, 69, 1, pp. 1-24.
- McSherry, P. J. (1992). Neoliberalism: The Solution for Latin America? *Latin American Perspectives*, 19, (4), pp. 87-92.
- Petmesidou, M. (1996). Social protection in Greece: A Brief Glimpse of a Welfare State. *Social Policy and Administration*, 30 (4): 324-347.
- Πυργιωτάκης Ι. (2010). “Πανεπιστήμιο και ιδεολογία της αγοράς: Η μετεξέλιξη του πανεπιστημίου στη σύγχρονη κοινωνία.” *Βήμα των κοινωνικών Επιστημών*. τ.15/59. σσ.41-58.
- Scott, S. (1999). The Academic as Service Provider: is the customer 'always right? *Journal of Higher Education Policy and Management*, 21 (2): 193 – 202.
- Scott, P. (1995). *The Meaning of Mass Higher Education*. Buckingham: Open University Press.
- Scott, P. (2000). *Higher Education Re-formed*. London: Falmer Press.
- Staats J.L. (2004). Habermas and Democratic Theory: The Threat To Democracy of Unchecked Corporate Power. *Political research Quaterly*. 57 (4): 585-594.
- Stuckler, D. and Basu, S. (2009). “The International Monetary Fund's Effects on Global Health: Before and After the 2008 Financial Crisis”, *International Journal of Health Services* 39,.(4), pp 771 – 781.
- Stamelos G., A. Kavasakalis (2015). Higher Education Governance across Nations: The Case of Greece. In Joshi K.M., S. Paivandi. *Global Higher Education: Issues in Governance*. Delhi: B.R.Publishing Corporation: 34-62.
- Schafer M. J. (1999). International Nongovernmental Organizations and Third World Education in 1990: A Cross- National Study, *Sociology of Education*, 72, (2), pp. 69-88 .
- Σταμέλος Γ. (2013). Η εμπορευματοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και η Gatts.[on line]. Available: [www. Hepnet. upatras.gr /](http://www.Hepnet.upatras.gr/) μελέτη 7. [Ανακτήθηκε 21/7/2015].
- Spinthurakis, J.A. & Kamarianos, I.. (2009).Special Issue: *From a National Identity to a European One. Social Science Tribune*. ν 55. Athina: Papazisis.

- Τερλεξής Π. 1975(α). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση: Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τερλεξής Π. 1973. *Το Πολιτικό Σύστημα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τερλεξής Π. 1973 *Οικονομία και Δημοκρατία*. Αθήνα: Ράππας.
- Τερλεξής Π. (1975). *Αυταρχικός Άνθρωπος Ψυχολογική και Κοινωνική βάση της κοινωνικής συμπεριφοράς* Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τερλεξής Π. (1975). *Πολιτική κοινωνικοποίηση. Η Γένεση του πολιτικού Ανθρώπου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τερλεξής Π. (1976). *Πολιτικοί προσανατολισμοί και κοινωνική αλλαγή. Συγκριτική ψυχοκοινωνιολογία*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τερλεξής Π. (1976) *Πολιτική Συμμετοχή στο Σύγχρονο κράτος* Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τερλεξής Π. (1976). *Πολιτειομετρία _Θεωρία και Πράξη*. Παπαζήσης.
- Τερλεξής Π. (1979). *Μαρξισμός και Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τερλεξής, Π. (1987). *Ο Γραφειοκρατικός Νόμος: η Πολιτική Κοινωνιολογία του Δικαίου*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1987.
- Τερλεξής, Π. (1996). *Διευθυντικές Ολιγαρχίες: Γραφειοκρατία, Κράτος και Κοινωνική Οργάνωση*. Αθήνα, Παπαζήσης.
- Τερλεξής, Π. (1999α). *Max Weber. Το ξεμάγεμα του κόσμου*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τερλεξής, Π. (1999β). *Max Weber. Ο καπιταλισμός και τα όριά του*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τερλεξής, Π. (1999c). *Max Weber. Ιδεόκοσμοι σε αντιπαράθεση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσουκαλάς Κ., (1994). "Δικαιώματα παρακούλουθησης". *Το Βήμα*, (6 Νοεμβρίου 1994) σελ. Α 61.
- Τσουκαλάς, Κ. (1991). *Είδωλα Πολιτισμού: Ελευθερία, Ισότητα, και Αδελφότητα, στη Σύγχρονη Πολιτεία*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Weber M. (1922) "Wissenschaft als Beruf,". In *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen, pp. 524-555.
- Weber M. (1974) *Max Weber on Universities: the power of the state and the dignity of the academic calling in Imperial Germany*. (Shils Ed. Μτφρ). University of Chicago Press: Chicago.
- Wilson, P.A. Wise, C. (1986). "The Regional Implications of Public Investment in Peru, 1968-1983". *Latin American Research Review*. 21, (2),pp. 93-116.
- Yang, R. (2003). Globalisation and higher education development: a critical analysis. *International Review of Education*. 49 (3-4): 269-291.
- Zaharia, S. and E. Gibert (2005). The Entrepreneurial University in the Knowledge Society. *Higher Education in Europe*, 30 (1): 31 - 40.